

interaction oriented towards professional culture and its functional component – information and communication culture of students – future teachers. The structural components of information and communication culture, information and communication technology and orientation of information and communicative competence are detected. The main characteristics of the educational process are given.

It is determined that the position of the subjectivity of the student – the future teacher, the shape and nature of the interaction of the educational process of future teachers' information-communicative culture formation has changeable character, with the vector directed toward the variability of quality characteristics of future specialists.

Certain aspects of the potential educational process, which suggest that creative productive activity of the individual students can be implemented in the event that the specially developed forms of cooperation with the teacher and provided these changes and restructuring forms in the educational process.

Summing up the above mentioned it may be argued that the educational process of the higher pedagogical education institution as a pedagogical system provides:

- optimal development of the personality within the process of formation of information and communication culture, which is an indicator of achieving the objectives of the educational process;

- preserving its integrity and the possibility of change component parts: a system of relations, character and forms of interaction, functions of the teacher;

- effects on structural components of the educational process and communication between them;

- formation of professional experience and its enriching;

- formation of cognitive actions and the system of relations;

- ensure sustainable development of qualitative characteristics of the subjects of the educational process.

Key words: *educational process, potential of the educational process, information and communication orientation, information-communicative competence, information and communicative culture, future teacher.*

УДК 378.14

Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті теоретично обґрунтовано необхідність посилення практичної складової у процесі професійної підготовки педагогічних кадрів в Україні; розглянуто доцільність оновлення цілей і завдань педагогічної практики на основі компетентнісного підходу та схарактеризовано особливості її організації у ВНЗ; визначено педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі педагогічної практики. Авторами також проаналізовано специфіку практичної підготовки педагогічних кадрів у країнах Європи, зокрема, принципи організації практичного навчання в Фінляндії, та виділено фактори, що сприятимуть удосконаленню умов проведення педагогічної практики студентів під час навчання.

Ключові слова: *педагогічна освіта, компетентнісний підхід, професійна компетентність, педагогічна практика, дворівнева система вищої освіти.*

Постановка проблеми. Входження України до загальноєвропейського освітнього простору потребує перебудови національної системи освіти відповідно до європейських стандартів, зокрема, і вищої педагогічної. Існуючі розбіжності в функціонуванні національної та європейської освітніх систем спонукають до вивчення основних засад і принципів організації підготовки педагогів у країнах Європи та використання запозиченого досвіду в Україні.

Зміни в системі вищої педагогічної освіти України неможливі без вирішення загальних проблем освітньої галузі, серед яких: відсутність на довгострокову перспективу єдиного концептуального підходу щодо функціонування та розвитку національної системи освіти в цілому; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування в освіту; низький рівень її матеріально-технічного забезпечення; недостатня відповідність між запитом суспільства до результативності системи вищої освіти та її фінансовим забезпеченням з боку держави; відсутність дієвої системи соціально-економічних стимулів для роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників [1, с. 329].

Одним із пріоритетних завдань державної політики в галузі педагогічної освіти залишається оновлення цілей та вдосконалення її змісту на основі компетентнісного підходу. Останнім часом зростають вимоги й до рівня фахової підготовки вчителя, здатного до творчої самореалізації. Необхідною складовою формування професійної компетентності майбутнього вчителя є педагогічна практика студентів, у ході якої отримані теоретичні знання з фахових, психолого-педагогічних дисциплін та методик навчання застосовуються для набуття професійних компетенцій.

Проте залишається до кінця не вирішеним питання щодо відповідності впровадження дворівневої системи підготовки педагогічних кадрів (бакалаврат і магістрат) наявному рівню теоретичного та методичного розроблення проблеми набуття професійної компетентності. На особливу увагу заслуговує й подолання розбіжностей між вимогами сучасної школи до рівня сформованості професійної компетентності педагогічних кадрів та організацією педагогічної практики в умовах ВНЗ; між завданнями педагогічної практики та існуючими моделями її організації.

Аналіз актуальних досліджень. Професійна підготовка педагогічних кадрів у системі вищої педагогічної освіти, значення педагогічної практики для професійної педагогічної підготовки та формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі педагогічної практики є об'єктом досліджень провідних педагогів-науковців різних європейських країн, зокрема й вітчизняних: О. Є. Антонової, Г. О. Бондар, С. С. Вітвицької, О. І. Гедвілло, О. А. Дубасенюк, Л. В. Калініної, Н. В. Кардаш, Н. Г. Левченка, В. Т. Лозовецької, О. В. Плахотнік, Н. В. Слюсаренко.

Психолого-педагогічні аспекти практичної підготовки майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти окреслюють І. Д. Бех, Ю. О. Бистрова, А. П. Верхола, М. К. Козій; організаційно-методичні засади педагогічної практики визначаються у працях Є. О. Гришиної, Н. В. Демидчук, С. У. Гончаренка, Н. В. Казакової, Л. О. Хомич, Н. І. Яковець.

Особливостям функціонування системи підготовки педагогічних кадрів у країнах Європи присвячено наукові доробки Н. М. Авшенюк, Л. П. Пуховської, С. І. Синенко та ін., зокрема, специфіку навчання майбутніх учителів у Великій Британії вивчали Ю. В. Кіщенко, А. В. Парінов, О. В. Хижняк, Н. П. Яцишин, стан та перспективи модернізації вищої педагогічної освіти в Німеччині досліджували Л. О. Берлінська, І. В. Борисенко, Н. В. Махия. Проблему підготовки вчителів у системі вищої педагогічної освіти Польщі розглядають К. М. Біницька, О. В. Вознюк, Л. М. Гриневич, О. І. Ляшенко, І. Я. Мишишин, С. Я. Когут, В. Р. Пасічник, Л. В. Польова, С. П. Деркач, Н. В. Шеверун, В. М. Чичук; процес формування професійної компетентності педагогів висвітлюють Л. Л. Смірнова, О. В. Кучай, Л. О. Шевчук, О. О. Михальчук, а питання організації педагогічної практики у вищих навчальних закладах Польщі – А. В. Василюк.

Теорію та практику професійної підготовки майбутніх учителів у європейських освітніх системах вивчали польські вчені Ч. Банах, Д. Голєбняк, К. Денек, Ю. Кузьма, Ч. Купісевич, Т. Левовицький, Е. Лодзинська, В. Оконь, М. Цацковська, Х. Квятковська, Ф. Шльосек; німецькі вчені З. Бльомеке, У. Вишкон, І. Геск, Х. Мехнерт, Е. Терхарт, Г. Флах, Й. Шютценмайстер; освітні теоретики Великої Британії Т. Аtkінсон, М. Брюст, С. Гейфорд, С. Маклафлін, С. Маклюр, А. Мур, Дж. Сайт, У. Тейлор, М. Хоуллі; фінські науковці О. Бйорквіст, І. Вестбарі, Х. Голдстейн, П. Кансанен, Л. Крокфорс, М. Мері, К. Тіррі, Дж. Х'ютонен.

Значущість педагогічної практики у процесі професійного становлення майбутніх учителів досліджували провідні російські педагогічно-науковці О. А. Абдулліна, Л. І. Аманбаєва, Ю. К. Бабанський, Б. С. Гершунський, І. О. Зимня, В. Г. Редько, В. О. Сластьонін та інші.

Водночас ступінь розроблення проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі педагогічної практики є недостатнім, про що свідчить низка невідповідностей, які об'єктивно мають місце при підготовці педагогічних кадрів.

Мета статті: теоретично обґрунтувати необхідність оновлення цілей і завдань педагогічної практики на основі компетентнісного підходу, схарактеризувати особливості організації педагогічної практики в контексті проблеми дослідження, визначити педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі педагогічної практики з урахуванням кращого зарубіжного досвіду.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети застосовувалися теоретичні методи дослідження – загальнонаукові: аналіз, синтез, класифікація, зіставлення, порівняння та узагальнення; конкретнонаукові: вивчення нормативно-правових документів щодо підготовки педагогічних кадрів, термінологічний аналіз науково-педагогічної літератури для порівняння різних підходів до розв’язання проблеми дослідження, системно-структурний метод для з’ясування взаємозв’язку та взаємодії структурних елементів педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна освіта є складовою системи освіти, вона посідає провідне місце у структурі освіти та пов’язана з функціонуванням загальноосвітніх навчальних закладів і професійною підготовкою майбутніх учителів. Компетентнісний підхід є одним із основних концептуальних принципів, що визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти в цілому, зокрема й вищої педагогічної. У наукових дослідженнях існують різні підходи до трактування понять компетентності та професійної компетентності [4, 335–336].

Компетентність визначає рівень професіоналізму майбутнього фахівця, вона є інтегрованою категорією, що включає професійні знання, інтелектуальні навички та вміння, способи діяльності. Формування компетентності передбачає набуття майбутніми педагогами необхідних компетенцій; їх професійна компетентність визначається теоретичними знаннями, практичними вміннями, особистісними якостями, життєвим досвідом та готовністю до виконання професійних обов’язків. Компетентнісний підхід у системі вищої педагогічної освіти передбачає посилення прикладної спрямованості навчання, тому важливою складовою процесу набуття професійної компетентності майбутніми вчителями є педагогічна практика.

Педагогічна практика (від грец. *praktikos* – діяльний, активний) у системі вищої педагогічної освіти є формою навчання, під час якої відбувається накопичення й усвідомлення студентами досвіду участі в реальному освітньому процесі з позицій учителя. Вона спрямована на формування професійних компетенцій і розвиток творчого потенціалу студентів та надає їм можливість адаптуватися до роботи школи як загальноосвітнього навчального закладу, виявити й зрозуміти специфіку професії вчителя.

Педагогічна практика включає три взаємопов’язані аспекти: педагогічний, навчально-методичний і психологічний. У процесі педагогічної практики майбутні вчителі вчаться цілеспрямовано проводити діагностичну діяльність щодо визначення психолого-педагогічних особливостей учнів, керувати їхньою навчально-пізнавальною діяльністю та застосовувати набуті теоретичні знання з методики навчання. Зміни, що відбуваються сьогодні в системі освіти, зокрема і вищої педагогічної,

потребують упровадження нових освітніх технологій, тому одним із пріоритетних завдань педагогічної практики є оволодіння студентами сучасними технологіями навчання та навичками дослідницької діяльності.

Розбудова національної системи вищої педагогічної освіти в умовах євроінтеграції потребує вивчення досвіду підготовки в європейських країнах та використання його для підвищення ефективності професійного становлення вчителів в Україні. Аналіз функціонування європейської системи вищої педагогічної освіти засвідчив, що більшість педагогічних навчальних закладів у країнах Європейського Союзу мають обмежену автономію. Це дозволяє їм відповідно до нормативних актів складати власні навчальні плани з визначенням обсягу предметного й професійно-орієнтованого блоків, встановлювати терміни проведення різних видів контролю знань, включати опис необхідних для набуття компетенцій. Вищі навчальні заклади можуть самостійно формувати лише окремі компоненти змісту, а також визначати їх обсяг [5, 229].

Об'єм практичної підготовки майбутніх учителів у країнах Європи є різним: він коливається від 9 до 58 % для вчителів основної школи, причому в Бельгії та Німеччині становить понад 50 %; для вчителів старшої школи об'єм практичної підготовки зазвичай не перевищує 30 % [3, 123]. Організація якісної практичної підготовки майбутніх учителів передбачає створення певного комплексу «школа–університет», що функціонує як на рівні освітньої системи, так і на рівні окремої школи. Вчителі, які опікуються практичною підготовкою студентів у таких школах, вважаються в цьому процесі повноцінними професійними партнерами.

Однією з найбільш ефективних моделей поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя є модель дослідницько-орієнтованої педагогічної освіти в Фінляндії. Більшість педагогічних факультетів вищих навчальних закладів Фінляндії мають свої базові середні навчальні заклади, що працюють за програмою школи і є майданчиком для проходження студентами початкової вчительської практики. Такий комплекс «школа–університет» дозволяє забезпечити тісний зв'язок між змістом програми навчання студентів і вимогами школи.

Фінський дослідник Дж. Х'ютонен виділяє інтегративні принципи організації практичного навчання, що поєднуються з основними елементами програми педагогічної освіти:

– педагогічна практика повинна починатися якомога раніше та сприяти поступовому оволодінню студентами професійними компетенціями;

– взаємодія між практикою та теорією відбувається впродовж усього періоду навчання.

Організація педагогічної практики є майже однаковою в усіх університетах Фінляндії, але з урахуванням специфіки місцевих умов. Вона передбачає чотири етапи:

- вступна практика (introductory practice) на початку навчання;
- основна практика (basic practice);
- «польова» шкільна практика (field school practice);
- практика викладання (teaching practice).

Кожен етап педагогічної практики має свої цілі та завдання й обумовлюється програмою педагогічної освіти. На початку практичного навчання (вступна практика) студенти спостерігають за учнями різних вікових категорій; вони визначають їх роль як членів колективу та вивчають способи їхньої взаємодії в класі. У подальшому зміст педагогічної практики розширюється. «Польова» шкільна практика іноді може бути об'єднана з практикою викладання, що є останнім етапом практичного навчання. У процесі цієї практики студенти разом зі своїми викладачами-наставниками (supervising teachers) напрацьовують та вдосконалюють власну методику навчання, вони вибудовують свій індивідуальний стиль роботи як шкільного вчителя, а також ознайомлюються з особливостями спеціальної освіти. Упродовж педагогічної практики студенти проводять науково-дослідну роботу, причому принцип постійної взаємодії наукових досліджень і педагогічної практики реалізується з самого початку програми практичного навчання. Одним із важливих завдань, що стоять перед студентами під час педагогічної практики, є підвищення рівня знань, які сприятимуть подальшому вдосконаленню практичного компонента їхньої професійної підготовки [2, 135–137].

У вищих педагогічних закладах України педагогічна практика зазвичай проводиться у три етапи. На першому етапі (пропедевтична практика) навчально-педагогічна практика має пасивний характер. Студенти знайомляться з системою роботи навчально-виховного закладу та зі специфікою організації навчально-виховного процесу в початковій школі; вони досліджують психологічні особливості розвитку учнів молодшого шкільного віку, вивчають їх міжособистісні стосунки та взаємовідносини в колективі. Ця практика триває від одного до двох тижнів, проходить на другому курсі з відривом або без відриву від навчання.

На другому етапі педагогічної практики (виховна практика) відбувається знайомство студентів із системою позакласної та позашкільної роботи, вона проходить у літніх оздоровчих таборах, на пришкільних дитячих майданчиках тощо. Студенти у процесі практичної діяльності вчать організовувати навчально-виховну роботу серед учнів із урахуванням їх вікових особливостей; вони скеровують дитячий колектив на спільну діяльність, розв'язують складні педагогічні ситуації, застосовують різні технології педагогічної діагностики, набуваючи при

цьому індивідуального стилю роботи в умовах активної педагогічної взаємодії. Ця педагогічна практика проводиться на третьому році навчання, її тривалість від трьох до чотирьох тижнів.

Найбільш значущим у набутті професійних компетенцій є третій етап педагогічної практики:

- педагогічно-виробнича практика на четвертому курсі (перший рівень вищої освіти – ступінь бакалавра);

- педагогічно-виробнича практика на п'ятому курсі (освітньо-кваліфікаційний рівень «спеціаліст» за діючою нормативно-правовою базою).

Мета та завдання педагогічної практики студентів четвертого та п'ятого курсів у цілому є схожими, але студенти 4 курсу проходять її в основній школі, а 5-го – у старшій школі. Зазвичай, педагогічні університети співпрацюють із кількома загальноосвітніми навчальними закладами.

Організація вищої освіти в Україні передбачає перехід до дворівневої системи (бакалавр, магістр) і відмову від кваліфікаційного рівня «спеціаліст», це обумовлює необхідність розробки нових критеріїв організації педагогічної практики на основі компетентнісного підходу.

Педагогічно-виробнича практика студентів є активною формою практичної діяльності, що передбачає відпрацювання методики проведення уроків. На даному етапі студенти адаптуються до роботи вчителя, вони ще не мають власного педагогічного досвіду, а тому потребують кваліфікованої допомоги методистів. Педагогічна практика відбувається безпосередньо під патронатом шкільних учителів, тому велике значення має рівень їхньої професійної компетентності. Вирішенню проблеми залучення висококваліфікованих шкільних педагогічних кадрів до процесу практичної підготовки майбутніх учителів сприяло б створення при кожному педагогічному університеті комплексу «школа–університет»; з іншого боку, навчання учнів у таких комплексах дозволило б розв'язати питання професійної орієнтації.

Отже, до основних цілей педагогічної практики можна віднести такі:

- практична реалізація професійних компетенцій, набутих студентами у процесі теоретичної підготовки у вищому навчальному педагогічному закладі;

- формування професійних навичок та набуття професійного досвіду, необхідних для успішної педагогічної діяльності;

- поглиблення педагогічних, психологічних та фахових знань шляхом самостійного опрацювання додаткової інформації;

- відпрацювання методики навчання фахової дисципліни з урахуванням її специфіки;

- ознайомлення з новими психолого-педагогічними та інформаційними технологіями та їх впровадження в навчальний процес;

– вивчення досвіду педагогічної діяльності провідних учителів в умовах загальноосвітнього навчального закладу та пошук індивідуального стилю роботи;

– розвиток управлінських навичок щодо організації роботи учнівського колективу;

– виховання особистісних якостей, притаманних сучасному вчителю.

Формуванню професійної компетентності майбутніх учителів у процесі практичного навчання будуть сприяти такі фактори, як збільшення термінів проходження педагогічної практики, урізноманітнення практико-орієнтованих форм і методів навчання, підвищення відповідальності базових шкіл за організацію педагогічної практики, створення комплексів «школа–університет», залучення педагогічних університетів до підвищення рівня фахової підготовки вчителів-кураторів та створення для них належних умов праці тощо.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На основі нашого дослідження ми дійшли таких висновків:

– підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів в Україні потребує змін в організації педагогічної практики студентів педагогічних університетів;

– упровадження дворівневої системи підготовки педагогічних кадрів не відповідає наявному рівню теоретичного та методичного розроблення проблеми формування професійної компетентності майбутніх учителів, а отже, є актуальними подальші дослідження з цього питання;

– залишаються розбіжності й між вимогами сучасної школи до рівня сформованості професійної компетентності вчителів та організацією педагогічної практики, тому є нагальним оновлення цілей і завдань педагогічної практики на основі компетентнісного підходу.

Подальшої розробки потребує вивчення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх учителів у процесі педагогічної практики з урахуванням кращих надбань практичної підготовки майбутніх учителів у країнах Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковтун Г. І. Реформування вищої педагогічної освіти України в умовах євроінтеграції / Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2015. – № 2 (46) – С. 329–336.

2. Котун К. Значення педагогічної практики у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи у Фінляндії / К. Котун / Порівняльно-педагогічні студії : наук.-пед. журн. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки, Уман. держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини. – Київ, 2013. – № 2–3 (16–17) – С. 133–138.

3. Кристопчук Т. Є. Система педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу : спільні та відмінні риси / Т. Є. Кристопчук // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. – 2012. – Т. 209, Вип. 197. – С. 121–126. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2012_209_197_25.

4. Мартиненко О. В. Формування педагогічної компетентності вчителя математики та економіки / О. В. Мартиненко, Г. І. Ковтун // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2014. – № 1 (35). – С. 334–343.

5. Огнівко Л. В. Європейський досвід забезпечення якості вищої педагогічної освіти / Л. В. Огнівко // Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції» (20–21 травня 2008 р., м. Тернопіль) ; за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – 235 с. – С. 227–231.

РЕЗЮМЕ

Ковтун Г. И., Мартыненко Е. В. Роль педагогической практики в формировании профессиональной компетентности будущего учителя.

В статье авторами теоретически обоснована необходимость усиления практической составляющей в процессе профессиональной подготовки педагогических кадров в Украине; рассмотрена целесообразность обновления целей и задач педагогической практики на основе компетентностного подхода и дана характеристика особенностей ее организации в ВУЗе; определены педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих учителей в процессе педагогической практики. Авторами рассмотрена специфика практической подготовки педагогических кадров в странах Европы, в частности, принципы организации практического обучения в Финляндии и определены факторы, способствующие совершенствованию условий проведения педагогической практики студентов во время обучения.

Ключевые слова: педагогическое образование, компетентностный подход, профессиональная компетентность, педагогическая практика, двухуровневая система высшего образования.

SUMMARY

Kovtun G., Martynenko L. The role of pedagogical practice in the formation of future teachers' professional competence.

The entry of Ukraine into the European educational space needs reforming the national education system in line with European standards, in particular, in the sphere of higher education. Recently, there are increasing demands to the level of professional training of teachers, capable of self-actualization. An essential part of the formation of the future teachers' professional competence is the pedagogical practice of students, during which the theoretical knowledge of professional, psychological and pedagogical subjects and teaching methods are used for the acquisition of professional skills.

Particular attention should be paid to the differences between the demands of the modern school to the level of the teachers' professional competence formation and teaching practice organization in conditions of the university; between the tasks of teaching practice and existing models of its organization.

Pedagogical practice at higher education institution is learning, in which takes place the accumulation of experience and raises awareness of students who participate in real educational process as a teacher. It is aimed at the formation of professional competence and development of the creative potential of students and enables them to adapt to the work of the school as educational institution, to identify and understand the specifics of the teaching profession.

The main objectives of teaching practice are: practical implementation of professional competencies acquired by students during the theoretical training at the pedagogical higher education institution; formation of professional skills and acquiring professional experience necessary for successful educational activities; deepening educational, psychological and

professional knowledge through self-study of additional information; working methods of teaching vocational subjects in view of its specific character; exploring new psycho-pedagogic and information technologies and their introduction in the educational process; study of the experience of leading teachers in conditions of an education institution and the search for individual style of work; development of management skills on the organization of students group; upbringing of personal qualities of the modern teacher.

Key words: *pedagogical education, competency-based approach, professional competence, pedagogical practice, two-level system of higher education.*